Turkish Studies *- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*
Volume 8/5 Spring 2013, p. 425-439, ANKARA-TURKEY

OSMANLI MİNYATÜR SANATINDA PADİŞAH PORTRECİLİĞİNİN İLK ÖRNEKLERİ VE GELENEĞE KATKILARI*

*Ruhi KONAK***

ÖZET

Osmanlı minyatür sanatında padişah portreleri, elyazmalarında veya bağımsız çalışmalar olarak Osmanlı padişahlarının gerçeğe uygun olarak tasvir edilmesi ve tanıtılması amacıyla üretilmiştir. Bu nedenle, padişah portreciliği Osmanlı saray nakkaşhanesinde nakkaşların çalıştığı önemli konulardan biridir.

Günümüze ulaşan belge ve bilgiler doğrultusunda, Osmanlı minyatür sanatında portreciliğin ilk örneklerinin 15. yüzyılın son çeyreğinde üretildiği anlaşılmaktadır. Osmanlı padişah portreciliğinin en erken tarihli örnekleri üç adet II. Mehmed portresidir. Bu portrelerin II. Mehmed döneminde Sinan Bey ve öğrencisi Bursalı Şiblizade Ahmed tarafından üretildiği tahmin edilmektedir. Söz konusu portreler, batı resim anlayışı ve İslam ülkelerinin minyatür sanatının yansımaları ile oluşturulmuş sentez bir üslup ile karşımıza çıkarlar.

Günümüzde, II. Mehmed'den Kanuni Sultan Süleyman dönemine kadar geçen süreçte, Osmanlı minyatür sanatında portreciliğin gelişimi ve buna ilişkin örnekler hakkında bilgi mevcut değildir. II. Mehmed döneminden sonra karşımıza çıkan padişah portreleri Nakkaş Nigari olarak tanınan Haydar Reis'in 1560-1562 yılları arasında ürettiği portrelerdir. Sanatçı Osmanlı padişahları, Avrupa kralları ve Barbaros Hayrettin Paşa'yı tasvir ettiği on bir portre üretmiştir. Sanatçı, eserlerinde belirli bir oranda senteze yönelse de özgün yaklaşımı ile dikkat çekmektedir.

Osmanlı minyatür sanatında portreciliğin bu ilk örneklerinin saray nakkaşhanesinde padişah portreciliği geleneğinin oluşmasına belirli bir oranda katkı sağladığı söylenebilir. Bu portreler 16. yüzyılın ikinci yarısında Nakkaş Osman tarafından üretilen portreler ile karşılaştırıldığında, söz konusu katkının Nakkaş Osman'ın eserleriyle yerleşen geleneğin yönlendiricisi durumunda olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Minyatür, Portre, Sinan, Şiblizade, Nigari, Nakkaş

---

* **Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir**

** Yrd. Doç. Dr. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Resim-İş Eğitimi ABD, E-mek: ruhikonak@gmail.com

IN OTTOMAN MINIATURE ART, THE FIRST EXAMPLES OF SULTAN PORTRAITURE AND CONTRIBUTIONS TO THE TRADITION

ABSTRACT

Portraits of the Sultan were used to present with reign symbols of Ottoman Sultans in manuscripts or as unreliant works. Therefore, Sultan portraiture was one of the issues the muralist s worked mainly in Ottoman Palace atelier. According to the extant documents and informations, the first examples of portraiture in Ottoman miniature art were produced at the end of 15th century. The earliest dated examples of Ottoman Sultan portraiture were three portraits of Mehmed II. These portraits are expected to be produced by Sinan Bey and his student Bursalı Şiblizade Ahmet during the period of Mehmed II. These portraits encountered with a synthesizer style. This synthesis is supported by Western form apprehension and reflections of the miniature art of Islamic countries.

Today, there is no information available about the development of portraiture in Ottoman miniature art and examples of this, during the process from Mehmed II up to Kanuni Sultan Süleyman. The Sultan portraits, encountered after the era of Mehmed II, were produced by Haydar Reis, also known as muralist Nigari, in between the years of 1560-1562. Muralist Nigari produced eleven portraits, in which he portrayed Ottoman Sultans, The kings of Europe and Barbaros Hayrettin Paşa. Although, these works of art headed towards to the synthesis at a certain extent, original approaches of artist take attention.

The first examples of portraiture in Ottoman miniature art can be said to contribute at a certain extent to the formation of the tradition of portrait at Palace atelier. But this contribution was far from being a serious directive in terms of tradition which was determined by sequences of muralist Osman, should be evaluated as reflections encounter in details.

Key Words: Miniature, Portrait, Sinan, Şiblizade, Nigari, Muralist

1. Giriş

Osmanlı minyatür sanatında portrecilik, 15. yüzyılın sonlarında başlayarak yaklaşık dört yüzyıl boyunca sürdürülmüş bir gelenektir. Bu geleneğin başlamasında doğu ve batıda portreciliğin gelişen bir trend izlemesinin etkileri olduğu söylenebilir. Sonraki süreçte Osmanlı padişah portreleri, elyazması eserlerde veya bağımsız çalışmalar olarak, padişahları saltanat simgeleri ile ülke sınırları dışında tanıtmak amacıyla kullanılmıştır.[1] Osmanlı portreciliğinin ilk örnekleri, sentezci bir yapıda karşımıza çıkmasına rağmen, sonraki evrelerde özgün bir biçim oluşturma isteğiyle sürdürülmüştür. Bu amaç doğrultusunda batı ve diğer İslam ülkelerinin portrecilik

[1]Gülru Necipoğlu, "Söz ve İmge: Osmanlı Sultanlarının Portre Dizilerine Karşılaştırmalı Bir Bakış", **Padişahın Portresi–Tevasir-i Al-i Osman**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2000, s.29

anlayışından farklı, Osmanlı Saray Nakkaşhanesi üslubunu yansıtan bağımsız ve diziler halinde padişah portreleri üretilmiştir.

II. Mehmed'in saltanat yılları Osmanlı portreciliğinin başladığı ve sentez yaklaşımların denendiği bir dönemdir. Bu dönemde II. Mehmed, Avrupalı sanatçıları saraya davet ederek onlara portre ve madalyonlarını yaptırmış; Sinan Bey olarak bilinen nakkaşı da resim eğitimi almak üzere Venedik'e göndermiştir.[2] Sinan Bey ve öğrencisi Bursalı Şiblizade Ahmed'e atfedilen ilk minyatür portre örnekleri de bu süreçte, üretilmiştir.[3] II. Mehmed'in ölümünden sonra 1560 yılına kadar Osmanlı portreciliğinde ön plana çıkan portre örneklerine veya portre sanatçısına rastlanmaz. Bu tarihten sonra, 1560-62 yılları arasında Nakkaş Nigari tarafından üretildiği düşünülen padişah portreleri, ilk örneklerin bağlamını geliştiren eserlerdir.

Bu çalışma kapsamında Osmanlı saray nakkaşhanesinde üretilen padişah portrelerinin ilk örneklerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, Sinan Bey ve Bursalı Şiblizade Ahmed'e atfedilen portrelerle başlayıp Nakkaş Nigari'nin padişah portreleri dizisi ile kapsamlaşan örnekler gelenek, biçim ve sürece katkıları açısından incelenecektir.

2. Sinan Bey ve Bursalı Şiblizade Ahmed'e Atfedilen II. Mehmed Portreleri

İstanbul'un fethiyle birlikte büyük bir değişime ve gelişime yönelen Osmanlıda, minyatür sanatı tamamen saraya bağımlı olarak gelişmiş ve dört yüzyıla yakın bir süre ürünler vermiştir. Bu sürecin başlangıcında, II. Mehmed'in İstanbul Sarayburnu'nda yaptırdığı yeni sarayına yerleştikten sonra kendi portre ve madalyonlarını yaptırmak amacıyla, Gentile Bellini, Mastori Pavli, Veronalı Matteo de Pasti ve Costanzo da Ferrara'yı İstanbul'a davet ettiği bilinmektedir.[4]

Gelibolulu Mustafa Ali 1587 tarihli Menakıb-ı Hünerveran adlı eserinde, bu dönemin minyatür sanatçılarından bahsederken, Nakkaş Sinan Bey'in Venedikli ressam Mastori Pavli'nin öğrencisi olduğu; Sinan Beyin öğrencisi Bursalı Şiblizade Ahmed'in de portre yapan ressamların en iyisi olduğu hakkında bilgi vermiştir.[5]

Bu dönemde Osmanlı saray nakkaşhanesinde üretilmiş üç adet II. Mehmed portresi günümüze ulaşmıştır. Bu portrelerden ikisi yukarıda adları geçen ve günümüzde yaşam öyküleri hakkında fazla bilgi bulunmayan sanatçılar, Nakkaş Sinan Bey ve Bursalı Şiblizade Ahmed'e atfedilmektedir.

Bu eserlerden ilki 1480'lere tarihlendirilen II. Mehmed portresidir, (TSM. H. 1253, 145b). Julian Raby tarafından Sinan Bey'e atfedilen portrenin, (foto: 1), Costanzo da Ferrara tarafından yapılan bir madalyondan hareketle üretildiği iddia edilmiştir, (foto: 2).[6]

Portre dikey gelişen dikdörtgen bir form içinde büst olarak tasarlanmıştır. Figürün başı yandan, gövdesi ise dörtte üç profilden tasvir edilmiştir. Arka fon altınla boyanarak figürün ön plana çıkması sağlanmıştır. Figürün yüz ifadesi ve kıyafeti diğer örneklere nazaran daha realist bir

---

[2] Julian Raby, "Öncü Girişimler (1450-1550): Oyun Başlıyor" **Padişahın Portresi – Tevasiri Âli Osman,** Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2000, s. 70.

[3] Filiz Çağman, "Anadolu Türk Minyatürü", **Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi,** Görsel Yayınları, 198, s. 931.; Nigar Anafarta, **Topkapı Sarayı Padişah Portreleri-Tablolar ve Minyatürler**, Doğan Kardeş, İstanbul 1966, s. 6.; Zeren Tanındı, **Türk Minyatür Sanatı**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1996, s. 11,12.; Ahmet Kamil Gören, "Resim Sanatının Gelişim Sürecinde Osmanlı Padişah Portreleri", **Antik Dekor**, S:22, 1993, s. 37.; Metin And, **Osmanlı Tasvir Sanatları:1**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2004, s. 145.

[4] Filiz Çağman, **age**. s. 931.; Metin And, **age**.,145. s.; Ahmet Kamil Gören, **age**., s. 37.; Nigar Anafarta, **age**., s. 6.

[5] Zeren Tanındı, **age**., s. 11, 12; **Gelibolulu Mustafa Ali, Menakıb-ı Hünerveran**, http://www.turkislamsanatlari.com/tezhib/menakibihuner4.asp.; erişim tarihi: 04.03.2013, 17: 11

[6] Julian Raby, **agm.,** s. 90.

yaklaşımla tasvir edilmiştir. Ancak sarıktaki detaylar, yüzün işlenişi ve sakalın taramalarından, eserin uygulamasında minyatür tekniklerinin de kullanıldığına şahit olmaktayız.

Portrede karşılaşılan biçim özellikleri dikkate alındığında, bu örneğin bir minyatür olmadığı söylenebilir: Daha çok melez bir yapıdır. Portrenin kendinden sonraki iki portre gibi daha sonraki süreçte ortaya çıkan Osmanlı portre geleneğine, II. Mehmed portrelerinin yüz anatomilerine örnek teşkil etmek dışında herhangi bir etkisi olmamıştır.

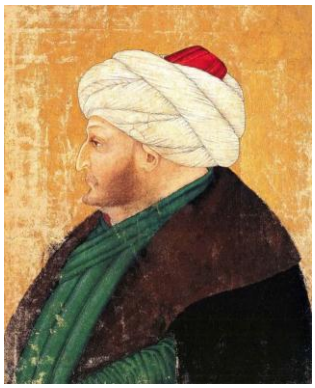

Foto-1:Sinan Bey, II. Mehmed, 1460-80'ler, (TSM. H. 2153, 145b)

Foto-2: Costanzo da Ferrara, II. Mehmed, 1481

(Oxford, Ashmolean Museum, Heberden Coin Room)

Bu döneme ait ikinci portre örneği 1470'lere tarihlendirilen, (TSM. B. 408, 15b.) II. Mehmed portresidir, (foto:3). Sanatçısı bilinmeyen portrenin Costanzo da Ferrara tarafından yapılan bir portreden hareketle üretildiği ihtimali üzerinde durulmaktadır.[7] Ancak portre de tasvir edilen II. Mehmed figürü Avrupalı sanatçıların portre ve madalyonlarında uyguladıkları II. Mehmed yüz anatomilerden oldukça farklıdır.

Bu eserde de figür, dikey gelişen dikdörtgen bir form içinde büst olarak tasarlanmıştır. Figürün başı yandan, gövdesi dörtte üç profilden tasvir edilmiştir. Arka fon altınla boyanarak figürün ön plana çıkması sağlanmıştır. Figürün sarığındaki detaylar, yüzün işlenişi, sakal taramaları kıyafeti ve kıyafetin süslemelerinde minyatür tekniklerinin kullanıldığı görülmektedir. Konu bu açıdan ele alındığında, araştırmacılar tarafından yapılan tarihlendirme doğru olmak koşuluyla, bu

[7]Julian Raby, **agm.,** s. 91.

örnek Osmanlı minyatür sanatı tarihinde karşımıza çıkan ilk minyatür portre olarak değerlendirilebilir.

Uygulamasının iki farklı sanatçı tarafından gerçekleştirildiği düşünülen portrede[8] sanatçının uyguladığı yüz anatomisi, birbirine benzerlik gösteren diğer iki örnekten farklı görünmektedir. Özellikle uzun sakal, göz, kaş, burun ve dolgun yüz hatları bu açıdan dikkat çekicidir.

Foto-3: Anonim, II. Mehmed Portresi, 1570'ler (TSM. B. 408, 15b.)

Portrenin sakal formu ve genel renk özelliklerinden yola çıkarak, 1460 tarihli bir oyma baskı II. Mehmed portresi ile ilişkilendirilmesi de mümkündür, (foto:4). El Grand Turco, (TSM. H. 2153, 144a) isimli portrede karşılaşılan sakalın teknik ve form açısından detayları, ayrıca yüz, sakal ve kıyafetin renklendirilme şeklindeki benzerlik nakkaşın nispet edercesine baskıyı yapan sanatçı ile yarıştığını düşündürmektedir. Baskıyı yapan Floransalı sanatçının aksine portrenin yönünü sola çeviren nakkaş, figürün başlığını sarığa dönüştürmüş, yüz anatomisini değiştirmiştir. Böylece II. Mehmed'in bakışlarını yumuşatarak, doğulu zalim hükümdar imajını silmeye çalışmıştır.

Günümüze ulaşan örnekler bağlamında portrenin, Osmanlı minyatür sanatında geleneğinin şekillenmesine ciddi bir katkısının olduğu söylenemez. Gelişen süreçte, 18. yüzyıla kadar padişah portresinin büst olarak tasarlandığı herhangi bir minyatüre rastlanmaz. Diğer taraftan portredeki yüz anatomisi, burun sakal ve kıyafet özellikleri sonraki süreçte ortaya çıkan II. Mehmed portrelerini etkilememiş, üretildiği döneme ait özgün bir örnek olarak kalmıştır.

Foto-4: El gran Turco, (TSM. H. 2153, 144a)

[8]Julian Raby, **agm.,** s. 91.

Bu dönemde üretildiği düşünülen diğer örnek ise II. Mehmed'in oturur pozda gül koklarken tasvir edildiği portredir, (TSM. H. 2153, 10a.) Araştırmacıların yorumlarına bağlı olarak, Sinan Bey[9] veya Bursalı Şiblizade Ahmed'e atfedilen portre 1480'lere[10] tarihlendirilmiştir, (foto: 5).

Foto–5: Sinan Bey veya Bursalı Şiblizade Ahmed, II. Mehmed Portresi,1580'ler

(TSM. H. 2153, 10a.)

Figür dikey gelişen dikdörtgen bir form içinde dörtte üç profilden ve tam boy portre olarak tasarlanmıştır. Arka fon zemin renginin belirleyiciliğinde boş bırakılmış; sarığın çevresi kaftanın renginde maviyle gölgelendirilerek denge sağlanmış ve figürün baş kısmı ön plana çıkarılmıştır. Bağdaş kurmuş halde resmedilen figürün anatomisinde sitilizasyon yapılmıştır. Böylece oturma biçiminden kaynaklanan derinlik ilgileri yüzeye çekilerek şemalaştırılmıştır. Figürün üst tarafı ise yine yüzeyin belirleyiciliğinde üç boyut yanılsaması oluşturan iki boyutlu bir tasarımla biçimlendirilmiştir. Kıyafetin kıvrımlarında uygulanan ışık gölge çalışmaları ile de bu yanılsatma çabası desteklenmiştir.

Portrenin ikonografisine ilişkin yorumlarda, doğu batı sentezini yansıttığı görüşü ileri sürülmüştür. Araştırmacılara göre bu sentezin doğulu bileşeninin kökeninde hem Osmanlı, hem de Timurlu, Türkmen saraylarında gelişen yerleşik Timurlu saltanat ikonografisi vardır.[11] Diğer bileşen ise Costanzo da Ferrara'nın madalyon veya eskizlerinin olduğu düşünülmektedir.[12] II. Mehmed'in yüzünün Gentile Bellini'inin 1480 tarihli yağlı boya resminden kopya edildiği yönünde fikir yürüten araştırmacılar da vardır, (foto: 6).[13] Gentile Bellini'inin 1480 dolaylarına tarihlendirilen bir madalyonundaki yüz ifadesi ve elbisedeki kumaş kıvrımları ile bu portredekilerin benzerliği de dikkat çekicidir, (foto: 7). Diğer taraftan günümüzde Siyah Kalem olarak tanınan Türk sanatçının eserlerinde görülen elbiselerdeki kumaş dökümlerinin bu figürün kıyafetlerindeki ile benzerlikleri de dikkat çekmektedir, (foto: 8). Konu bu açıdan ele alındığında bu portrenin kıyafetindeki detayların, ilişkilendirildikleri madalyon, eskiz, vb. açısından, her ne kadar İtalyan etkisini yansıttığı varsayılsa da söz konusu etkileşimin doğulu kaynaklara da ciddi bir gönderme yaptığı söylenebilir.

[9]Ali Karsan, "Topkapı Sarayı Müzesi'ndeki Fatih Portreleri" **Sanat Çevresi,** Sayı: 130, 1989, s. 16.
[10] Julian Raby, **agm.,** s. 82.
[11]Gülru Necipoğlu, agm., s. 29.
[12]Julian Raby, s. 70.
[13] Gülru Necipoğlu, **agm,** s. 29.

Foto–6: G. Bellini, II. Mehmet, 1480 (Londra National Gallery, 3099)

Foto-7: G. Bellini, II. Mehmet, 1480 (Londra National Gallery),

Foto-8: Siyah Kalem, Ayakta Söyleşi, (TSM. H. 2153, 38b)

Portrede izlenen figürün poz değeri, yüz anatomisi, oturma biçimi, gül ve mendil motifleri ile sonraki süreçte II. Mehmed portrelerinin düzenine olduğu kadar diğer bazı padişahların portrelerinin düzenine de dolaylı etkilerinin olduğu söylenebilir. Bu etkilerin görüldüğü en erken tarihli örnek, Nakkaş Nigari'nin 1560-2 yıllarına tarihlendirilen, Şehzade Selim'i bir köşkün içinde sağ elinde şarap kadehi sol elinde mendil tutarken tasvir ettiği portredir, (Cenevre, prens Sadruddin Ağa Han Koleksiyonu, TM. S), (foto: 11). Diğer taraftan bazı yayınlarda da belirtildiği üzere Nakkaş Nigari'nin Barbaros Hayrettin Paşa'yı karanfil koklarken tasvir ettiği portresinde de bu portreden etkilendiği söylenebilir. Bu portreden etkilenilerek üretildiği düşünülen diğer örnekler ise Nakkaş Osman'ın 1583 tarihli Kıyâfetü'l-insâniye fî Şemâ'ili'l-Osmâniye, (TSM. H.1563) ve Zübdetü't-tevârîh, (TİEM. T. 1973) elyazmalarındaki portre dizilerinde karşımıza çıkmaktadır, (foto: 9). Nakkaş Osman'ın dizilerinden sonra oluşan gelenek doğrultusunda bu etki sürece yayılmış; en azından II. Mehmed portreleri bu portredeki biçime gönderme yapar şekilde tasarlanmıştır.

Foto-9: Nakkaş Osman, II. Mehmed Portresi, 1579, Kıyâfetü'l-insâniye fî Şemâ'ili'l-Osmâniye, (TSM. H.1563)

Burada ele alınan üç portrenin varlığı, II. Mehmet'in sanata düşkünlüğü, Nakkaş Sinan Bey ve Burasalı Şiblizade Ahmed'in fırçalarındaki yetkinlik ve çizimlerdeki başarı dikkate alındığında, bu portrelerin II. Mehmed dönemi Osmanlı minyatür sanatının yegâne örnekleri olmadığı akla gelmekte; söz konusu döneme ait diğer örneklerin günümüze ulaşmadığı kanısı oluşmaktadır.

Örneklerin sınırlılığına rağmen, II. Mehmed dönemi Osmanlı minyatür sanatında sentezci bir yaklaşımın hedeflediği söylenebilir. Ancak bu sentez girişimini sonraki dönemlere aktaracak sayıda ve süreklilikte eserin üretilmemiş olması, bu dönemki gelişmelerin geleneğe katkılarını detaylarla sınırlandırmıştır.

3. Nakkaş Nigari'nin Padişah Portreleri

II. Mehmed'den Kanuni Sulatan Süleyman'a kadar geçen süreçte, Osmanlı minyatür sanatında portreciliğin gelişimi ve buna ilişkin örnekler hakkında bilgi yoktur. Kanuni Sultan Süleyman döneminde Nakkaş Nigari olarak tanınan Haydar Reis'in 1560-1562 yılları arasında ürettiği padişah portreleri, Osmanlı saray nakkaşhanesinde portreciliğin sürdürüldüğünü kanıtlayan önemli eselerdir.

Nakkaş Nigârî (öl. 1572) hakkında kaynaklar oldukça zengin veri sağlar. Bu kaynaklara göre Nigari, nakkaşlığı yanında şair ve denizcidir. Sanatçının çağdaşı Âşık Çelebi, onun nakkaşlığının Bihzad'dan farklı olarak doğuştan geldiğini, Nigâri'nin sanatını bir ressamdan öğrenmediğini ifade eder. Kınalızâde Hasan Çelebi ise Nigâri'nin şairlik ve nakkaşlık hünerinden övgüyle söz ederken, suret çizmede ve kara kalem resim yapmadaki ustalığına değinir. Sanatçının şairliğini ve nakkaşlığını benzersiz bulan Bağdatlı Ahdî, Nigari'nin derya ilmi ve adalar hakkındaki engin bilgisiyle yazdığı ve parlak şiirlerle süslediği *Dürr-i Deryâ* adlı kitabını över. Riyâzî ise sanatçının 80 yaşlarında 980'de (1572) öldüğünü ve Eyüp'te Zal Paşa Camisinin yakınındaki bahçesinde defnolunduğunu bildirir. Gelibolulu Mustafa Âli, *Menâkıbü'l-hünerverârı* adlı eserinde Nigâri'nin özellikle Selim'in suretlerini benzetmekte yetenekli[14] olan bir portre sanatçısı olduğunu belirtir.[15]

Nakkaş Nigari'nin günümüze ulaşmış onbir adet[16] tek sayfa portresi bulunmaktadır.[17] Bunlar arısında Yavuz Sultan Selim[18], Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim, Barbaros Hayreddin Paşa, I. François ve V. Charles'in portreleri yer almaktadır.[19] Sanatçının, II. Selim ve Barbaros Hayrettin Paşa portreleri, tasvirini yaptığı kişilerin daha sonraki süreçte yapılan portrelerinde yüz ikonografyasına katkılarından dolayı önemlidir.

Nakkaş Nigari'ye atfedilen üç adet II. Selim portresi mevcuttur. Bu portreler, meclis minyatürü olarak da ele alabileceğimiz çok figürlü çalışmalardır. Ancak nakkaş merkezdeki padişah figürlerine yoğunlaştığı için bu eserleri portre olarak ele almak da mümkündür. Bu minyatürlerde kompozisyon düzenleri yüzey süslemeciliği, renk ve işçilikler ortak bir duyarlığı yansıtmasına rağmen, yüz anatomileri farklılaşmaktadır.

Sanatçı, bu portrelerden birinde (TSM. H. 2134. y. 3) II. Selim'i Kütahya'daki şehzadeler sarayında bir tabureye oturur pozda ok atarken tasvir etmiştir, (foto: 10). 1561-2 civarına tarihlendirilen[20] portreye ilk bakıldığında figür ayakta görünmektedir. Ancak figürün arkasındaki taburenin, düzeni zorlar şekilde kompozisyona sokulması ve figürün kalçalarının omuzdan daha geniş tasvir edilmesinden yola çıkarak, II. Selim'in bu minyatürde oturur pozisyonda tasvir edildiği söylenebilir. Diğer taraftan karşı sayfada yer alan Nakkaş Nigari figürünün boyunun daha uzun tasarlanması; arkadaki görevlinin ve Nigari'nin ayakta durur şekilde tasvirlerinde anatomik abartıya kaçmadan kalçaların normal şekliyle tasvir edilmesi de bu yorumu desteklemektedir.

Figür, dikey gelişen dikdörtgen bir form içinde tam boy portre olarak tasarlanmıştır. Figürün başı dörtte üç profilden, gövdesi ise cepheden tasvir edilmiştir. II. Selim üzerindeki yoğun süslemeli kaftanı sol koluna geçirmiş ve sağ kolu yukarda ok atmış şekilde izlenmektedir. Arka fon siyah rengin belirleyiciliğinde boş bırakılmış; figürün ayaklarının altında beyaz mermerlerden oluşan bir zemin tasarlanmıştır. Bu yapı doğrultusunda, resim alanının yüzeyi, derinlik etkisi oluşturmaya olanak vermeyecek bir şekilde kurgulanmıştır. Mekan ve mekan elemanları yüzeyin

[14] Gelibolulu Mustafa Ali, **Menakıb-ı Hünerveran**, http:/www. turkislamsanatlari.com/tezhib/menakibihune r4.asp; Erişim Tarihi:05.02.2013: 18: 04

[15] Serpil Bağcı, vd., Osmanlı Resim Sanatı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 83-85.; Zeren Tanındı, **age**. s. 30; Banu Mahir, **Osmanlı Minyatür Sanatı,** Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2005, s. 142.; Süheyl Ünver, **Türk Süsleme Sanatçıları ve Müzehhipler, İşaret Yayınları**, İstanbul 2007, s.137-145.; Nigar Anafarta, **age.**, s. 8.

[16] Banu Mahir, **age**., s. 142.

[17] Serpil Bağcı, vd., **age**., s. 83-85.

[18] Süheyl Ünver, Nakkaş Nigari ile ilgili yayınında sanatçı tarafından üretilmiş bir Yavuz Sultan Selim portresinin varlığından söz etmektedir. Ancak bu çalışma sırasında taranan yayınlar ve internet ortamında ilgili portreye ulaşılamamıştır. Detaylı bilgi için bknz; Süheyl Ünver, age., s. 151.

[19] Süheyl Ünver, **age**., 151. s.; Serpil Bağcı, vd.; **age**., 83-85. s.; Nigar Anafarta, **age**., s. 8, 9.

[20] Julian Raby, vd.; "Al-i Osman (1550-1600)", **Padişahın Portresi – Tevasiri Âli Osman,** Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2000, s. 222.

yapısına uygun bir şekilde cepheden, üstten ve diyagonal açılardan çoklu bakışla görülerek tasvir edilmiştir.

Bir çok yayında da belirtildiği üzere bu minyatürdeki yüz anatomisi, renk ve ifade özellikleri ile daha sonraki süreçte üretilen, Nakkaş Osman ve diğer sanatçıların minyatürlerindeki II. Selim tasvirlerine prototip oluşturmuştur.

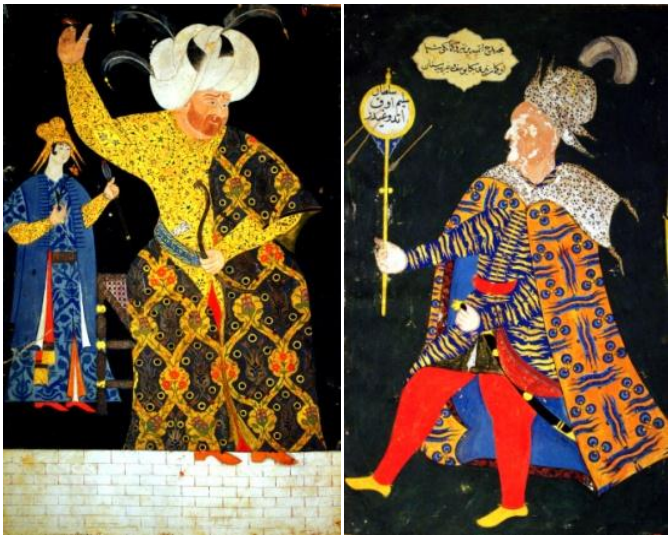

Foto-10: Nigari, Şehzade Selim Ok Atarken, 1561-2 civarı (TSM. H. 2134. y3)

Nakkaş Nigari, 1560-2 yıllarına tarihlendirilen[21] diğer bir portresinde ise Şehzade Selim'i bir köşkün içinde sağ elinde şarap kadehi sol elinde mendil tutarken tasvir etmiştir, (Cenevre, prens Sadruddin Ağa han Koleksiyonu, TM. 5), (foto: 11).

Bu eserde figür dikey gelişen dikdörtgen bir form içinde tam boy portre olarak tasarlanmıştır. Figürün başı dörtte üç profilden, gövdesi ise cepheden tasvir edilmiştir. Bir önceki örneğin aksine bu portrede, II. Selim kaftanın sağ kolunu giymiştir. Şehzade Selim'in bu portredeki yüz anatomisi, ilk örnekten farklıdır. Bu portrede sakal, bıyık ve göz yapıları benzeşmesine rağmen figürün kaşları, burnu, uygulamada kullanılan kontur rengi ve işçiliğin değiştiği dikkat çekmektedir. Figür ikonografisine bakıldığında Bursalı Şiblizâde Ahmed'e atfedilen gül koklayan II. Mehmed portesindeki oturma biçimi, tersten alınmak koşuluyla tekrar edilmiş gibidir, (foto: 5). II. Mehmed'in kokladığı gül yerine bu kez kadeh kullanılmış, sol elindeki mendil muhafaza edilmiş ve el kol hareketleri yorumlanmıştır

Şehzade'nin üzerine oturduğu halı ve arka tarafta duvarda görülen halının şeması dikkatle incelendiğinde, Nakkaş Osman portrelerindeki şema ile uzak bir benzerlik kurmak da mümkündür, (foto: 9). Nakkaş Osman'ın dizilerinde taht mekanının yastık ve minder bölümlerini, bu örnektekine benzer şekilde yatay dikey düzlemleri aynı açıdan göstererek ayırdığı görülmektedir. Figürün taht yerine odada ve bir sedir üzerinde tasvir edilmiş olması bu yönde bir benzerliği şematik bir benzerlik olarak sınırlamaktadır. Ancak arkadaki hali ile şehzadenin oturduğu halının yüzeye çekilmiş olması Nakkaş Osman için bir fikir oluşturmuş olabilir. Diğer taraftan portre, Nakkaş Osman dizilerindeki II. Selim portreleri ile karşılaştırıldığında portrenin yüz anatomisinin Nakkaş Osman tarafından incelendiği de anlaşılmaktadır.

[21] Julian Raby, vd., **agm.,** s. 226.

Foto-11: Nigari, Şehzade Selim, 1561-62,

(Cenevre, Prens Sadruddin Ağa Han Koleksiyonu, TM. 5).

Portre, Nakkaş Osman dizilerindeki II. Selim portreleri ile karşılaştırıldığında, Nigari'nin eserlerinin Nakkaş Osman tarafından görüldüğü anlaşılmaktadır. 1583 tarihli Kıyâfetü'l-insâniye fî Şemâ'ili'l-Osmâniye, (TSM. H.1563) el yamasındaki II. Selim portresinde sarık, yüz anatomisi, kıyafet özellikleri değiştirilse de figürün oturuş biçimi ve el, kol hareketlerinde Nakkaş Nigari'nin tasarımı tekrarlanmıştır. Nakkaş Osman, bu portreden alarak yönünü değiştirdiği gövdenin üzerine, bir önceki portrenin başını küçük değişiklikler yaparak eklemiş; böylece yeni bir II. Selim portresi sentezlemiş gibidir, (foto: 12). Nakkaş Osman'ın, Zübdetü't-tevârîh, (TİEM. T. 1973) elyazmalarındaki II. Selim portresinde ise bu portredeki oturma biçimini olduğu gibi aldığı, figürün başını yine bir önceki portreden eklediği söylenebilir, (foto: 13).

Foto-12: Nakkaş Osman, II. Selim Portresi, 1579, Kıyâfetü'l-insâniye fî Şemâ'ili'l-Osmâniye,

(TSM. H.1563)

Foto-13: Nakkaş Osman, II. Selim Portresi, Zübdetü't-tevârîh, 1583, (TİEM. T. 1973)

Nigari'nin bir diğer eseri ise 1561-62 yıllarına tarihlendirilen[22] II. Selim'i eğlence sırasında oturur pozda gösteren portredir, (Loe Angeles County Museum of art, m.85. 237. 20).[23] Figür, dikey gelişen dikdörtgen bir form içinde, diğer figürler gibi tam boy portre olarak tasarlanmıştır. Bir iç mekanda görünen figürün başı dörtte üç profilden, gövdesi ise cepheden tasvir edilmiştir. Bir önceki portre ile karşılaştırıldığında bu minyatürde figürün sarığı dışındaki kıyafetleri ve yönü değişmiştir, (foto: 14). Kıyafetin kıvrımları verilmediği için oturma biçimine ilişkin ifade de farklılaşmıştır. Diğer örneklerdeki süslemeler bu örneğin kıyafetlerinde uygulanmamıştır. Ancak önceki iki minyatürdeki süsleyici unsurlar bu kez meclisteki diğer figürlerin üzerinde kullanılmıştır.

Foto-14: Nigari, İkinci Selim'in Sarayında Musiki Meclisi, 1561-2, (Los Angeles County Museum of art, m.85. 237. 20)

[22] Julian Raby, vd., **agm.,** s. 227.
[23] Gülru Necipoğlu, **agm**., s. 31.

Nakkaş Nigari'nin II. Selim portreleri karşılaştırıldığında üç portrenin de farklılıkları ve benzerliklerinden söz edilebilir. Her üç minyatürde de sarıklar birbirinin benzeridir. Ancak ilk iki minyatürdeki (foto: 10, 11), detaylı süslemelere nazaran, son minyatürde süsleme kullanılmamıştır. İlk iki portrede (foto: 10, 11), sakal formları birbirine benzer durumdadır, ancak üçüncü portrede sakal farklıdır, (foto:12). Diğer taraftan, ilk portredeki (foto: 10) yüz anatomisi diğer iki portreden farklıdır, (foto: 11, 14). Birinci ve üçüncü portredeki ellerde anatomik kusurlar mevcut olmasına rağmen,(foto: 10, 14), ikinci portredeki, (foto: 11) ellerin anatomisi ve işçiliği oldukça iyidir.

Nakkaş Nigari'nin II. Selim portrelerinin tasvir edildikleri mekanlar, yüzeyin yapısı bozulmadan zeminde kavramsal göndermeler yapılarak kurgulanmış bir perspektif doğrultusunda şekillenmiştir. Bu yapıyı kuran nakkaşın ciddi bir minyatür bilgisine sahip olduğu ilk bakışta sezilmektedir. Kompozisyonların konular bağlamında çeşitlenmesinden dolayı üslup da çeşitlenmiş gibi görünse de uygulama teknikleri, renk, süsleme, işçilik, vb. detaylar, üç minyatüründe aynı elden çıktığını göstermektedir.

Nakkaş Nigari'ye atfedilen portrelerden biri de 1560-1565 tarihli Kanuni Sultan Süleyman'ın yaşlılık dönemini tasvir eden bir minyatürde yer almaktadır. Bu minyatürde, (TSM. H. 2134, 8a), padişah, arkadaki silahtarın giysilerinden çok daha sade, görkemli olmaktan çok yaşlı bedenini ısıtan kürklü bir kaftan giymiş, düşünceler içinde bir bahçede dolaşmaktadır (foto:15).[24] Nakkaş portrede adeta Osmanlı padişahının ihtişamını ve resmiyetini hiçe sayarak, padişahı gündelik yaşamın bir kesitinde sunmuştur. Bu özgün yaklaşımıyla sanatçı öncülleri, çağdaşları ve ardılları arasında özel bir yere sahiptir.[25] Resim alanında, sağ alt köşesinde toprak birikintisi üzerindeki ağaç kökünden filiz vermiş yapraklı küçük bir dal ve birkaç çiçek dışında mekana ilişkin her hangi bir tanım yoktur. Figürler karanlık bir gece içinde tasvir edilmiş gibidir. Zemin rengi ve yüzeyin kullanılış özellikleriyle, Nakkaş Nigari'nin II. Selim portreleri ile benzeşen minyatür, renk, uygulama teknikleri ve işçilik detayları açısından da benzeşmektedir.[26]

Foto–15: Nakkaş Nigari, Kanuni ve İki Hasodalısı, 1560-5, TSM. H. 2134, 8a)

[24]Jürg Meyer zur Capellen – Serpil Bağcı , "Öncü Girişimler (-1450-1550) : İhtişam Çağı", **Padişahın Portresi – Tevasir-i Al-i Osman**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2000, s. 104.
[25]Jürg Meyer zur Capellen – Serpil Bağcı, **agm.**, s. 105.
[26]*Barbaros Hayrettin Paşa ile Nakkaş Nigari arasındaki dostluğun muhtemelen Nigari'nin yaptığı onbir Osmanlı portresini içeren fildişi ve abanozdan yapılmış bir kutunun 1543 yılında Barbaros tarafından Marsilya'da Romalı seçkin Virginio Orsini'ye verilmesine yol açtığı sanılmaktadır. Romalı tarihçi Paolo Giovio'nun Osmanlı hanedanından bahseden tarih kitabının 1575'li yıllardan başlayarak baskılarında bu padişah portrelerinin yer aldığı bilinmektedir. Bu örneklerin tahta baskı yoluyla çoğaltılmış seri padişah portreleri Avrupa koleksiyonlarında bulunmuş ve bunlardan yola çıkarak seri halinde yağlı boya kopyalar da yapılmıştır.* Bknz: Zeren Tanındı, **age**., s. 30.

Bazı yayınlarda Osmanlı minyatür sanatının geleneksel çizgisinin dışında bir sanatçı olarak değerlendirilse de II. Mehmed döneminden bir takım yansımalar ve kendi dönemindeki minyatürlerin biçim özelliklerine bakıldığında, Nakkaş Nigari'nin geleneğin oluşum aşamasına katkı sağlayan bir sanatçı olduğu söylenebilir.

Nakkaş Nigari, portrelerinde II. Mehmed dönemi etkilerini birazda olsa içselleştirerek yeni tasarımlara yönelmiştir. Eserlerini ürettiği süreçte, dönemin minyatürlerinde ortaya çıkan tiplerle benzeşmeyen portreler tasarlamış, Osmanlı sanatına has bir özgünlük oluşturmaya çalışmıştır. Bu nedenle Nigari'nin portrelerindeki özgün yön hem sanatçı hem de Osmanlı saray nakkaşhanesinin imajı açısından sentez arayışını sürdüren yerli bir tavırdır.

Yaşadığı dönemden önceki örneklerden azda olsa etkilenen sanatçı, yaşadığı dönemdeki diğer örneklerde yer alan figür tiplerinden etkilenmemiştir. Bu nedenle Nakkaş Nigari yaşadığı dönemin özelliklerini yansıtması açısından değil, kendi tarzı açısından geleneği etkilemiştir. Nigari'nin portrelerindeki yüz tipleri ile şehnameci Arifi'nin Süleymannâme'sindeki tipleri karşılaştırdığımızda doğulu tiplere karşılık melez tiplerin ortaya çıkmaya başladığını görürüz. Bu yapıda Sinan Bey ve Bursalı Şiblizade Ahmet'in portrelerindeki sentezleme girişiminin Nakkaş Nigari açısından da sürdüğü, dolayısıyla portrede yerli Anadolu-Osmanlı tipinin oluşmasında Nakkaş Osman kadar Nigari'nin de katkısının olduğu söylenebilir.

Diğer taraftan Nigari'nin II. Selim portrelerinin gelişen süreçte prototip olarak ortaya çıkması, kendinden sonraki dönemi etkilemiş olması açısından dikkate değerdir. Nakkaş Nigari, Osmanlının ilk minyatür portre dizisini hazırlayarak geleneğe bir başlangıç oluşturmasının yanında, Avrupa'da padişah portrelerinin kendi kalıplarından uyarlanmasına olanak sağlamıştır. Bu bağlamda "Veronese" dizisi, kısmen Nigari'nin portrelerine dayanan Giovio prototiplerinin bir uyarlamasıdır.[27] Konu bu açıdan ele alındığında Nakkaş Osman'ın Kıyâfetü'l-insâniye fî Şemâ'ili'l-Osmâniye'de, (TSM. H.1563) padişah portrelerini tasarlarken yüz tiplerini karşılaştırıldığı Veronese dizisinin Nakkaş Nigari'yle ilişkilendirilmesi bile sanatçının geleneğe katkısının anlaşılması açısından önemlidir.

SONUÇ

Osmanlı minyatür sanatında padişah portreciliğinin ilk örnekleri iki farklı aşamada karşımıza çıkmaktadır. Bu aşamaların ilki II. Mehmed döneminde Avrupalı sanatçıların İstanbul'a çağrılması ve Sinan Bey'in batılı sanatçılardan resim eğitimi alması ile şekillenmiş görülmektedir. Bu aşamada üretilen eserlerde diğer İslam ülkelerinin minyatür sanatlarının da etkili olduğu anlaşılmaktadır. Günümüze ulaşan eserlerinde, Sinan Bey, Bursalı Şiblizade Ahmed veya isimsiz diğer sanatçıların doğu ve batı resim sanatında portre anlayışının bir sentezini Osmanlı minyatür sanatı kapsamında ortaya çıkarma çabaları sezilmektedir. Ancak bu çaba sınırlı sayıda örnek ve sürdürülmeyen bir istek dolayısıyla ciddi bir sonuç doğuramamış, ilgili dönem eserleri ayrışan örnekler olarak Osmanlı minyatür sanatı tarihindeki yerlerini almışlardır. İkinci aşamada ise Nakkaş Nigari'nin ürettiği veya ona atfedilen padişah portreleri dizisi ortaya çıkmıştır. Nakkaş Nigari'nin eserleri erken örnekler ile sonraki süreçte ortaya çıkan eserler arasında bağ kurulması açısından önemlidir. II. Mehmed döneminden kalan sınırlı sayıdaki örneği kendi eserlerinde sentezleyen sanatçı, bu yolla sonraki süreçte geleneğin oluşmasına direkt ve dolaylı katkılar sağlamıştır. Nakkaş Osman'ın dizileriyle karşılaştırıldığında, Nakkaş Nigari'in erken evreden taşıdıkları yanında kendinden aktardıkları ile oluşturduğu etki, Osmanlı padişah portreciliği geleneğinin oluşması açısından oldukça anlamlıdır.

[27] Gülru Necipoğlu , **agm.**, s.39.

KAYNAKÇA

ANAFARTA Nigar, Topkapı Sarayı Padişah Portreleri- Tablolar ve Minyatürler, Doğan Kardeş, İstanbul 1966

AND Metin :Osmanlı Tasvir Sanatları I.: Minyatür, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2004

BAĞCI, Serpil, ÇAĞMAN Filiz, RENDA Günsel, TANINDI Zeren :Osmanlı Resim Sanatı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2006.

ÇAĞMAN Filiz, "Anadolu Türk Minyatürü", **Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi**, Görsel Yayınları İstanbul 1982, s. 929-951

GELİBOLULU Mustafa Ali, Menakıb-ı Hünerveran, http://www.turkislamsanatlari.com/tezhib/menakibihuner4.asp; 04.03. 2013, 17: 12

RENDA Günsel, Osmanlı Minyatür Sanatı, Promete Yayıncılık, İstanbul 2001

GÖREN Ahmet Kamil, Resim Sanatının Gelişim Sürecinde Osmanlı Padişah Portreleri, **Antik Dekor**, Sayı: 22, 1993, s. 36-41.

CAPELLEN Jürg Meyer zur–BAĞCI Serpil, "Öncü Girişimler (1450-1550): İhtişam Çağı", **Padişahın Portresi–Tevasir-i Al-i Osman,** Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2000, s. 96-133

KARSAN Ali, *"*Topkapı Sarayı Müzesi'ndeki Fatih Portreleri*"* **Sanat Çevresi**, Sayı: 130, 1989, s. 15-19.

MAHİR Banu, Osmanlı Minyatür Sanatı, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2005

NECİPOĞLU Gülru, "Söz ve İmge: Osmanlı Sultanlarının Portre Dizilerine Karşılaştırmalı Bir Bakış", **Padişahın Portresi–Tevasir-i Al-i Osman**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2000, s.22-61

RABY Julian,"Öncü Girişimler (1450-1550): Oyun Başlıyor" **Padişahın Portresi–Tevasir-i Al-i Osman**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2000, s. 64-95

ÜNVER Süheyl, Türk Süsleme Sanatçıları ve Müzehhipler, İşaret Yayınları, İstanbul 2007

TANINDI Zeren, Türk Minyatür Sanatı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1996